

بررسی اسنادی از برآورد خسارات وارده به حرم رضوی در بمباران ۱۳۳۰ق

ابوالفضل حسن آبادی^۱

!!

چکیده

توپ بندی حرم امام رضا (ع) و خسارات وارده به آن در زمره موضوعاتی است که کمتر به آن پرداخته شده است. در این مقاله با استفاده از اسناد منحصراً به فرد موجود در مرکز اسناد آستان قدس رضوی به بررسی خسارات وارده به آستان قدس خواهیم پرداخت. در این بررسی ابتدا برای روشن شدن موضوع به طور خلاصه درباره زمینه‌های شکل‌گیری حادثه پرداخته شده و در ادامه کلیات اسناد مورد تبیین قرار گرفته و بازنویسی خواهد شد.

کلیدواژه‌های موضوعی: حرم مطهر امام رضا (ع)، مشهد، توپ بندی، اسناد تاریخی

مقدمه

بارگاه حضرت رضا (ع) در طول تاریخ چند صد ساله خود چند بار مورد حمله و هتک حرمت مهاجمان به دلایل مختلف قرار گرفته است. این حملات چه در زمانی که این بارگاه یک بارگاه ساده بوده و چه در زمانی که از تشکیلات اداری منظم و مجموعه بزرگی برخوردار شده رخ داده است. دو بار از این تهاجمات توسط نیروی خارجی غزهای ازبک ۹۹۶، (ترکمان، ۱۳۷۷: ۵۹۷) و روس‌ها (۱۳۳۰ق) و سه بار توسط عوامل داخلی نادر میرزا، شاهزاده افشاری (هدایت، ۱۳۴۹: ج ۹، ۳۷۴ - ۳۷۶) حسن خان سالار (حسن آبادی، ۱۳۸۷، ۱۰۱ - ۹۴) و رژیم پهلوی در ۱۳۱۴ش (حسن آبادی، ۱۳۸۹: ۴) بوده است. حادثه توپ بندی حرم در زمره موضوعاتی است که علی‌رغم اهمیت آن کمتر مورد توجه قرار گرفته است. علت این امر را باید در ضعف منابع آن دوره و توجه کم محققان به این دوره تاریخی دانست که با وجود اهمیت تاریخی، مطالب زیادی در مورد آن نگاشته نشده است. از مهمترین منابع موجود در این زمینه می‌توان به حدیقه الرضویه ادیب هروی اشاره نمود که کامل‌ترین اطلاعات را آورده است و در کتاب انقلاب طوس نیز این اطلاعات را مجدداً با شرح بیشتری تکرار کرده است. در شمس‌الشموس نیز احتشام کاویانیان اطلاعات با ارزشی را در این زمینه ذکر کرده است. بافتی در آشوب آخرالزمان دیده‌های خود از واقعه توپ بندی را مکتوب نموده است (بافتی، ۱۳۳۰) در زمینه مقالات نگاشته شده در این رابطه نیز می‌توان به مقاله ریشه‌های یک تهاجم در خراسان اشاره نمود.

^۱ دانشجوی دکتری تاریخ و سرپرست گروه اسناد سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی

بطور کلی سؤالات زیادی پیرامون این حادثه و دلایل آن می توان مطرح نمود مانند:

- عوامل مؤثر در این حادثه کدامند؟

- شکل گیری این حادثه چگونه بوده است؟

- نقش روس ها و دلایل آنها در به وجود آمدن زمینه های این حادثه چه مقدار بوده است؟

در این مقاله نه برگ سند از نامه نگاریهای مربوط به خسارات وارده به حرم مطهر رضوی مورد بررسی قرار می گیرد. اسناد مذکور تنها شواهد مستدل باقیمانده از خسارات وارد به اماکن متبرکه آستان قدس رضوی در طول تاریخ است. در سایر منابع نقل هایی از خسارات وارده و سرقت اموال ذکر شده اما اهمیت این اسناد به دلیل مستند بودن آنها از سوی یک مقام رسمی اداری می باشد. در این پژوهش ابتدا به صورت کوتاه به حادثه توپ بندی حرم مطهر و دلایل آن خواهیم پرداخت و در ادامه اسناد مورد نظر بازنویسی و مورد تحلیل کلی قرار می گیرد.

بمباران حرم رضوی

مشروطه در مشهد برخلاف بسیاری از شهرها هیچ گاه به صورت کامل مستقر نشد و زد و خورد بین موافقان و مخالفان مشروطه از هنگام مطرح شدن مشروطه در مشهد در سال ۱۳۲۴ تا پیروزی کامل مشروطه طلبان در سال ۱۳۲۷ ق ادامه یافت. (تجلی سبزواری، ۱۳۲۷ ق)

هرچند از این سال ظاهراً مشروطه خواهان پیروز بودند، اما بافت سنتی شهر مشهد و مخالفت برخی از نیروهای مذهبی و یا افراد سرشناس شهر مشهد باعث شد تا این مخالفت ها همچون آتش زیر خاکستر باشد و هراز چند گاهی خاکستر آن باعث ناامنی هایی در سطح شهر مشهد گردد و در واقع ریشه این نارضایتی ها باعث تحریک افراد در سطح شهر و به وجود آمدن شرایطی شود که حرم مطهر بمباران گردد.

تجلی سبزواری از مشروطه خواهان که کتاب تاریخ انقلاب مشروطه او از مهمترین منابع مشروطه

خراسان و حوادث بعد از آن به شمار می آید، در این مورد آورده است:

مستبدین سرکش بی دین   اوفتادند باز بر سر کین

برگزیدند نائب علی اکبر را   نائب بدئژاد ابتر را

تا دگر بار شورش آغاز و   علم ضدیت بر افرازد

باز آن دانش مشطی بی دین   بر سر جنگ گشت و بر سر کین

(تجلی سبزواری، ۱۳۲۷: ۲۲)

شروع این مساله از سال ۱۳۲۹ق توسط مخالفان مشروطه بود که با استفاده از جو نارضایتی نسبت به مشروطه که در جامعه آن دوره بوده برای مقاصد شخصی استفاده نمودند. ارکان اصلی این واقعه سه نفر بودند. طالب الحق که فردی خوش بیان و روضه خوان بود (ادیب هروی، بی تا: ۱۷۶) ^۱ فرد دیگر یوسف خان هراتی بود که برای تحصیل جغرافیا و منطق به مشهد آمده بود و به علت فرار از مجازات در حرم بست نشسته بود (همو: ۱۷۲-۱۷۵). ^۲ فرد دوم نایب علی اکبر حسنی بود که در نوغان ساکن بود. این منطقه در زمره محلاتی بود که مخالفان مشروطه در آن ساکن بودند (حسن آبادی، ۱۳۸۲: ۳۹). ^۳

از بررسی اوضاع چنین می توان پرداخت نمود که با شروع این اعتراضات از محرم ۱۳۳۰ق تا حادثه توپ بندی دهم ربیع الثانی همان سال یعنی در سه ماه در مشهد جو ناآرامی حاکم بود. شعار اصلی شورشیان مخالفت با مشروطه و مظاهر آن مانند ادارات دولتی و روزنامه ها واعلام حمایت از محمد علی شاه بود. از یک طرف رکن الدوله ^۴ به علت شنیدن اخباری مبنی بر عزلش از حکومت، اقدام مهمی برای سرکوب مخالفان انجام نداد و شاید باطنا از شکل گیری این حادثه استقبال می نمود. تعلق او در اخذ تصمیم قاطع برای بیرون کردن افراد یاغی از حرم حضرت رضاع) که توسط منشی خان رئیس نظمیه درخواست شده بود از دلائل مهم بالا گرفتن کار بود. استعفای وی در ششم ربیع الثانی در جریان کشته شدن نایب حبیب معاون کمیساری توسط مخالفان روی میز دایبژا کنسول روس گذاشته شدو عملا کلیه امور شهر را در اختیار روس ها گذاشت و نیروهای پلیس نیز خلع سلاح می شوند و شهر بدون والی و نیروی نظامی عملا در یک وضعیت بلا تکلیف بین روس ها و شورشیان تقسیم شده و عملا امکان هرگونه مصالحه ای بین طرفین ایرانی از بین می رود.

(ادیب هروی، ۱۳۲۶: ۲۰۷) علاوه بر ضعف حکومت مرکزی در مشهد تضعیف نقش متولی آستان قدس در این سال ها در اداره امور مزید بر علت بوده است. میرزا مرتضی قلی خان طباطبایی ^۵ که در زمره متولیان شایسته در آستانه قدس محسوب می گردد در این زمان تازه به تولیت آستانه منصوب شده و هیچ شناختی از زیرمجموعه خود در آستانه نداشت و عملا نتوانست نقش موثری ایفا نماید و در زمان حمله روس ها مشغول مذاکره با متحصنین بوده است. (ادیب هروی، ۱۳۲۶: ۲۲۰) نقش روس ها در این واقعه نیز قابل تامل است.

روس ها که در این زمان مشغول گسترش نفوذ خود در خراسان بودند در ۳۱ محرم ۱۳۳۰ق از بالا خیابان وارد مشهد شدند. (ادیب هروی، ۱۳۲۶: ۱۷۱) به نظر می رسد ورود آنها به مشهد در ابتدا با استقبال مردم نیز همراه بوده است زیرا توانستند مهاجمان ازبک که در اطراف راههای خراسان اقدام به قتل و غارت زواران نمودند را سرکوب نمایند. مهممترین دلیل آنها از این اقدام البته حفظ جان اتباع روس و جلوگیری از غارت اموالشان بوده است. ارتباط یوسف خان که از کنسول روسیه وجه مدد و معاش دریافت می کرده با طالب

الحق که بعد از دستگیری در حرم حضرت توسط روس ها آزاد می گردد قابل کتمان نیست و وجود روس ها نوعی قوت قلب برای ادامه شلوغی ها بوده است. اما در مجموع هیچ یک از متحصنین و افراد دولتی نیز گمان نمی کردند که این حادثه رخ دهد. (رایینو، ۱۳۵۲: ۱۲۹) حتی رکن الدوله نیز تا روز حادثه فکر نمی کرد حمله ای رخ دهد. روایات مختلفی از تعداد کشته شدگان در این واقعه ذکر شده که تعداد ۶۴ نفر، ۱۵۰ نفر و ۸۰۰ نفر ذکر شده (ادیب هروی، ۱۳۲۶: ۲۳۷) و بر طبق گزارش متولی آستان قدس تعداد کشته ها در داخل صحن ها ۴۰ نفر بوده است.

میزان درگیری در حرم و تیراندازی طرفین مشخص نیست و آمار جداگانه ای از این که چه تعداد از کشته شدگان نظامی بوده اند در دست نیست. اما حمله روسها به حرم وحشیانه بوده و آنها در بمباران حرم رضوی و گنبد و بارگاه، برخورد با عوامل متحصن و مردم عادی از خود شدت عمل به خرج داده و حتی بست های حضرت نیز تخریب شده است. البته هدف از این مقاله باز نمودن زوایای و شرح جزئیات این حادثه نیست و صرفا اشاره ای برای تکمیل بحث خسارات وارده به حرم بود.

بررسی اسناد

اسناد موردنظر تعداد نه برگ می باشند که به مکاتبات بین کارگزاری امور خارجه با تولیت آستان قدس، مسئول امور بهداشت مشهد با آستان قدس در مورد برآورد تعداد کشته شدگان و خسارات وارده به آستان قدس است. این اسناد تنها اسناد موجود درباره خسارات وارده به حرم و اطراف آن بعد از حمله روسها می باشد. جای تعجب است که در اسناد سال ۱۳۳۰ ق آستانه هیچ اشاره ای به این مساله نشده است و تنها سندی درباره خراب شدن بست ها و تعیین مجدد حدود آن موجود است. (سند شماره ۶۳۲۹۶) یکی از سؤالاتی که درباره این اسناد مطرح می گردد این است که چرا هفت سال بعد از این واقعه مطرح شده و علت عجله درباره تعیین خسارات چه بوده است؟ با توجه به ضعف حکومت مرکزی و قدرت روس ها مساله خسارات عملا مطرح نشد. اما بعد از انقلاب اکتبر ۱۹۱۷ روسیه به دلیل ضعف حکومت مرکزی روسیه و تغییر خط مشی حکومت آن، فرصتی برای مطرح شدن مجدد خسارات بوجود آمد و سید ضیاء نخست وزیر وقت در ۲۶ ژوئن ۱۹۱۹ با لغو قراردادها با روسیه درخواست خسارت نمود اما عدم ثبات حکومت مرکزی و قدرت گیری حکومت جدید روسیه باعث شد تا مساله گرفتن خسارات در حد نامه نگاری باقی بماند و با بسته شدن عهدنامه مودت در سال ۱۹۲۱ بین ایران و روسیه عملا گرفتن خسارات مسکوت باقی ماند. (نوازی، ۱۳۶۹: ۸۰).

اولین سند این مجموعه نامه ای از سوی حاکم ایالت خراسان و سیستان در تاریخ ۱۳۳۷ق به متولی آستان قدس با قید فوریت مبنی بر برآورد خسارات طی دو روز می باشد. (سند شماره ۱، سند شماره ۴/۶۳۰۶۶) در همان تاریخ نامه ای نیز از کارگزاری مهام خارجه خراسان نیز مستقیماً به متولی آستان قدس در ۱۰ ربیع الاول ۱۳۳۷ فرستاده می شود. با توجه به اینکه حکومت مرکزی نیز از طریق نماینده خود که استاندار خراسان بوده قبلاً نامه ارسال نموده احتمالاً دال بر اهمیت موضوع می باشد (سند شماره ۲، سند شماره ۶/۶۳۰۶۶) متولی آستان قدس در پاسخ به نامه های رسیده همزمان دو نامه در ۱۱ شهر ربیع الاول به استاندار خراسان (سند شماره ۳- ۳/۶۳۰۶۶) و کارگزاری مهام خارجه خارجه (سند شماره ۴، ۵/۳۶۰۶۶) پاسخ تقریباً یکسانی را داده است. در این گزارش قید شده که صورت تهیه شده به فوریت و تقریبی می باشد و مشخص است که در بین سالهای ۱۳۳۷ تا ۱۳۳۰ اقدامی درباره برآورد خسارات احتمالاً به دلیل ضعف حکومت مرکزی صورت نگرفته و برآورد خسارات به علت عجله درخواست کنندگان بوده است (سند شماره ۵- ۶۳۰۶۶) سند جالب دیگر، صورت کامل خسارات آستانه از قبیل صدمه به اماکن متبرکه، لوازم و متعلقات آن می باشد. (سند شماره ۶ سند ۶/۶۳۰۶۶) مشخص نیست چرا تاریخ این سند به تاریخ جمادی الاول دو ماه بعد از پاسخ نامه برآورد خسارات توسط متولی آستان قدس می باشد و عنوان خاصی نیز ندارد که مشخص گردد در پاسخ به درخواست چه کسی بوده بلکه ظاهراً گزارشی می باشد که سر فرصت و توسط زیر مجموعه تهیه شده و به متولی آستان قدس رضوی ارسال شده است.

سه سند آخر مربوط به مکاتبات دکتر موسی خان رئیس حفظ الصحه خراسان می باشد. (سند شماره ۷، ۸/۶۳۰۶۶) نائب رئیس مجلس حفظ الصحه حکیم الدوله از دکتر موسی خان خواسته تا برآوردی از تلفات جانی به واسطه قشون روس در حوزه خود را برآورد نماید و حتی به قراء و قضبات نیز سفر نماید. در متن سند **اشاره به چهار سال قبل شده که مشخص نیست منظور چیست؟** زیرا تاریخ سند به سال ۱۳۳۷ و بنا به احتساب چهار سال ۱۳۳۳ می شود. شاید منظور تا چهار سال قبل از نامه و زمان ورود و خروج روس ها از مشهد بوده است. دکتر موسی خان بر حسب نامه ای از متولی آستان قدس درخواست ارائه تلفات جانی زمان بمباران حرم را می نماید. (سند شماره ۸، ۸/۶۳۰۶۶) متولی آستان قدس در پاسخ به تعداد کشته شدگان ضمن اشاره به ارسال پاسخ قبلی خود به استانداری و نمایندگی امور خارجه، جواب تکراری را ارائه می نماید (سند شماره ۹- ۷/۶۳۰۶۶). همانطور که گفته شد از سرنوشت این نامه نگاری ها اطلاعی در دست نیست.

منابع و مآخذ

- کاویانیان، احتشام (۱۳۵۵). **شمس الشموس یا تاریخ آستان قدس**. مشهد: [بی نا]
- ترکمان، اسکندربیگ (۱۳۷۷). **عالم آرای عباسی**. تهران: دنیای کتاب.
- ادیب هروی، محمدحسن (۱۳۲۶). **حدیقه الرضویه**. مشهد: چاپخانه خراسان، ۱۳۲۶
- باقی، حسین بن اسماعیل اولیا الله. آشوب آخرالزمان. میکروفیلم شماره ۷۲۸۹ کتابخانه مرکزی آستان قدس
- حسن آبادی، ابوالفضل (۱۳۸۱). "انجمن های سیاسی فرهنگی خراسان در عصر مشروطیت". **مجله دانشکده ادبیات بیرجند**، شماره دوم.
- حسن آبادی، ابوالفضل (۱۳۸۷). **سادات رضوی در مشهد**. مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی.
- حسن آبادی، ابوالفضل (۱۳۸۹). "سایه روشن های قیام گوهرشاد". **ویژه نامه تاریخ روزنامه جام جم** (پنجشنبه ۳۱ تیر ۱۳۸۹)
- تجلی سبزواری (۱۳۲۷). **تاریخ انقلاب خراسان یا بنای مشروطه**. چاپ سنگی، ۱۳۲۷
- الهی، حسین (۱۳۷۸). "ریشه های یک تهاجم". **مجله دانشکده ادبیات مشهد**، شماره سوم و چهارم.
- نوازی، بهرام (۱۳۶۹). **عهدنامه مودت ایران و شوروی**. تهران: همراه
- رایینو (۱۳۵۲). **مشروطه گیلان، بانضمام وقایع مشهد در ۱۹۱۲**. رشت: کتابفروشی طاعتی.
- هدایت، رضاقلی خان (۱۳۴۹). **روضه الصغای ناصری**. تهران: خیام.
- میرنیا، علی (۱۳۶۷). **وقایع خاور ایران**. تهران: پارسا.

پی نوشت ها:

- ۱- ادیب هروی او را مردی ۶۵ تا ۷۰ ساله برمی شمرد که در وعظ و خطابه بسیار استاد بود. وی به سال ۱۳۱۸ به مشهد آمده و به خاطر روضه های گیرایش به طالب الحق معروف شد. وی بعد از واقعه مدتی زندانی شد و سپس به عراق رفت و توسط حکومت عثمانی به جرم جاسوسی در بغداد تیرباران شد. (ادیب هروی، ۱۳۲۶: ۱۷۶)
- ۲- محمد یوسف خان فرزند محمد رضای هراتی اولین بار در سال ۱۳۰۰ به مشهد آمد و بعد از آن چند بار بین مشهد و افغانستان در رفت آمد بود و با نامه نگاری با سفارت روسیه وجه پولی ماهانه از آن

ها دریافت می نمود. او مدتی در مدرسه میرزا جعفر بست نشسته و جرقه اولین تحرکش در مسجد میرهوا در نوغان زده شد و در مسجد گوهرشاد خود را سردار خواند. بعد از توپ بندی از مشهد به سمت فریمان فرار نمود و در آن جا کشته شده و نعش وی به مشهد آورده بر دار کردند. (ادیب هروی، ۱۳۲۶: ۱۷۴-۱۷۲)

۳- منطقه نوغان مشهد به ضدیت با مشروطه معروف بود و انجمن همت که ضد مشروطه بود در این محله شکل گرفت. نایب علی اکبر حسنی در زمره مردم نوغان بود که قبل از واقعه تحرکاتی در مشهد علیه مشروطه خواهان داشت.

۴- علی نقی میرزا رکن الدوله فرزند محمدتقی میرزا رکن الدوله دوبار در سالهای ۱۳۲۱-۱۳۲۳ و ۱۳۲۹-۱۳۳۰ حاکم خراسان شد. (میرنیا، ۱۳۶۷: ۱۸۳)

۵- مرتضی قلی خان طباطبایی نوه دختری شاهزاده خانلر میرزا احتشام الدوله پسر عباس میرزا بود. وی نایب رئیس مجلس و لیدر حزب اعتدال بود و سه بار در سالهای ۱۳۳۰-۱۳۳۶ و ۱۳۴۰-۱۳۴۳ به تولیت آستان قدس انتخاب شد و در زمره متولیان خوشنام به شمار می رود. (احتشام کاویانیا، ۱۳۵۵: ۴۳۵)

۶- احمد قوام فرزند میرزا ابراهیم معتمدالسلطنه بود در ۱۳۳۷ به عنوان استاندار خراسان انتخاب شد. (میرنیا، ۱۳۶۷: ۱۷۵)

۷- برآورد خسارات دو صورت، با هم تفاوت زیادی دارد و البته در دومین صورت در برآورد خسارات اغراق شده است. البته در مورد کاشیهای حرم به درستی گفته شده است.

 ایالت خراسان و سیستان
 شماره ۱۰۳۷۸ حضرت

بتاريخ ۲۰ برج قوس ۱۳۳۷
 ضمیمه

جناب نقاب پیر آقا یونس، پسر آستان قدس رضوی
 چون مدرم است یکم خاندان که در ظرف اجاب پستان در درگاه
 بنوریت یقین و مسلم گردد عیناً بیستم خدات در درگاه و هر صبح برودن
 صحت نفس در خاندان که با حکم در وقت است از قدر از این زمان
 در ظرف هر روز مسلم که به طبع و سب

۶۳.۶۶.۴

ایالت خراسان و سیستان

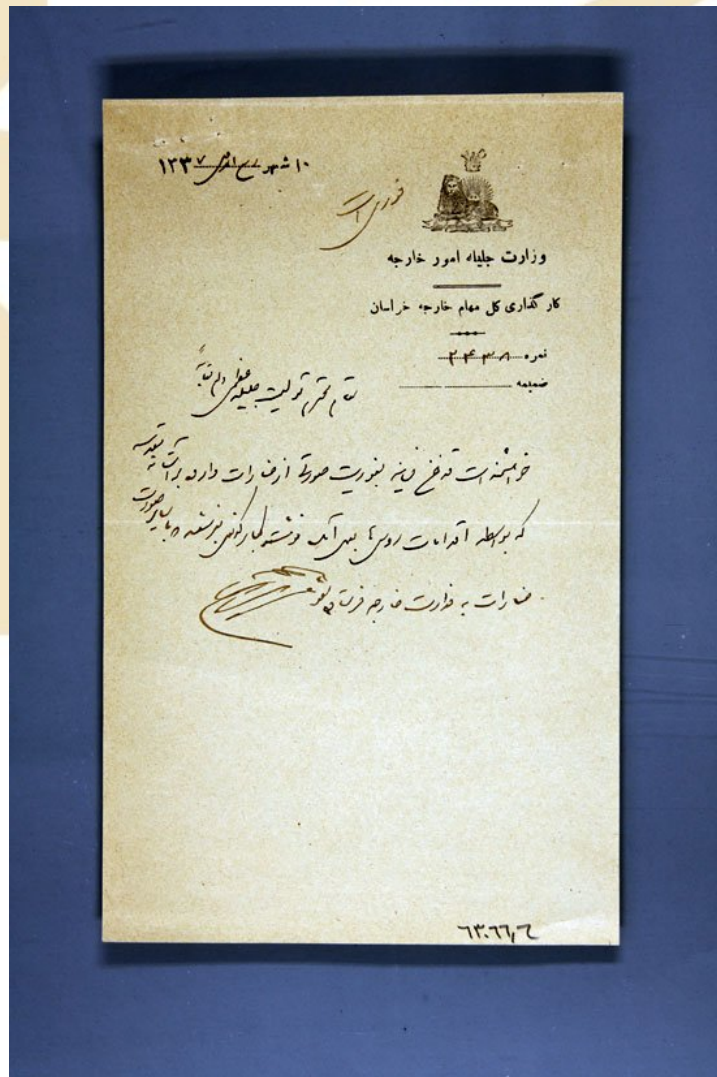
نمره ۱۰۳۷۸

فوری است

جناب مستطاب اجل آقای متولی باشی آستان قدس دام اقباله چون لازم است کلیه خساراتی که از طرف اجانب باستان قدس وارد شده است بفوریت تعیین و معلوم گردد، علیهذا مینویسم خسارات وارده را چه موقع بمبارانی صحن مقدس و چه خساراتی که با ملاک و موقوفات آستانه مقدسه از اجانب رسیده است در ظرف دو روز معلوم گردد اطلاع دهید.

مهر: قوام السلطنه^۶

سند ۲- ۶۳۰۶۶/۶

۱۰ شهر ربیع الاول ۱۳۳۷

وزارت جلیله امور خارجه

کارگزاری مهمام خارجه خراسان

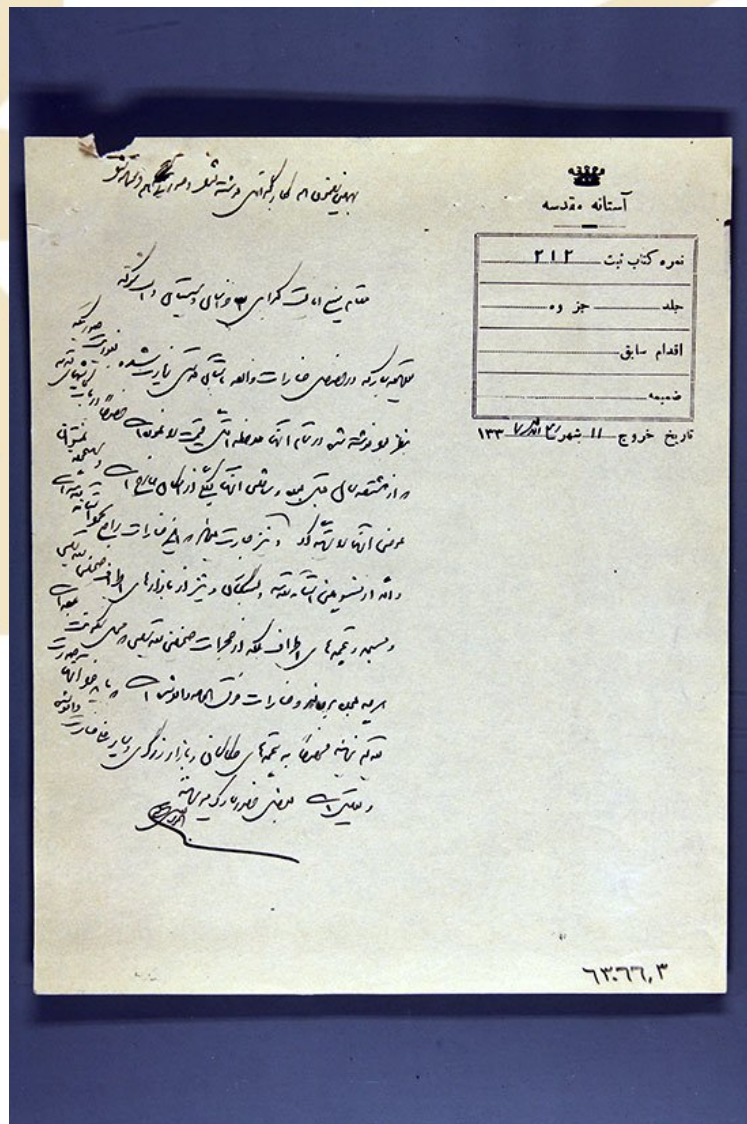
نمره ۲۴۲۸

مقام محترم تولیت جلیله عظمی دام بقائه

خواهشمند است قدغن فرمایند بقوریت صورتی از خسارات وارده بر آستانه مقدسه که به واسطه اقدامات روسها بعمل آمده نوشته به کارگزاری بفرستند با سایر صورت خسارات به وزارت خارجه فرستاده شود.

امضاء

سند ۳- سند ۲- ۶۳۰۶۶/۳

به همین مضمون کارگزاری نوشته شود و صورتی فرستاده شود

آستانه مقدسه

نمره کتاب ۲۱۲

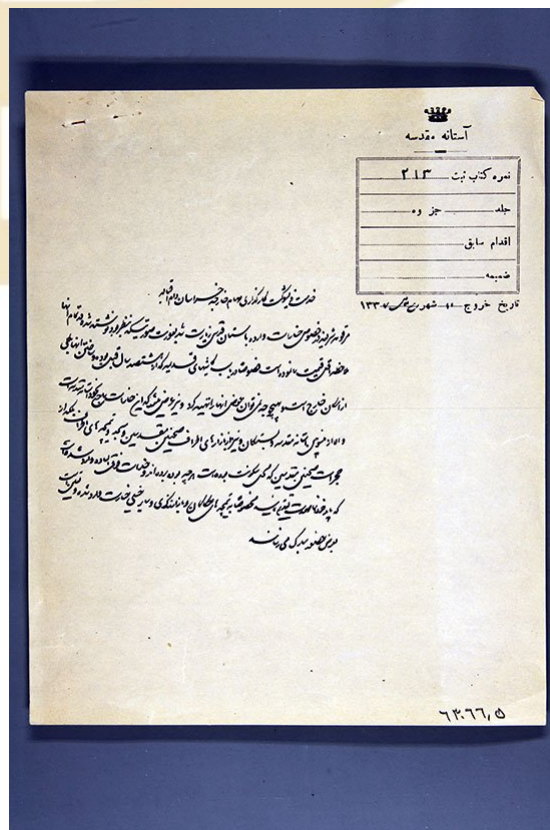
تاریخ خروج ۱۱ شهر ربیع الاول ۱۳۳۷

مقام منبع ایالت کبرای خراسان و سیستان دامت شوکه

تعلیقه مبارکه در خصوص خسارات وارده به آستان قدس زیارت شده بفوریت صورتی که به نظر شده در تمام آنها ملاحظه اقل قیمت را نموده است خصوصاً در باب کاشیهای قدیمه که از هشتصد سال قبل بوده و ساختن آنها به کلی از امکان خارج است و به هیچ وجه نمی توان عوض آنها را تهیه کرد و نیز جسارت مینماید که این خسارات راجع به خود آستانه مقدس والا از منسوبین آستانه مقدسه و بستگان و نیز از بازارهای اطراف صحنین مقدسین و مسجد و تیمچه های اطراف بلکه از حجرات صحنین مقدسین که محل سکونت بوده است هر چه بوده برده اند و خسارات فوق العاده وارد شده است که باید خود آنها به صورت تقدیم نمایند خصوصاً به تیمچه های حکاکان و بازار زرگری و سایر خیلی خسارت وارد شده و تعطیل است. به عرض حضور مبارک می رساند.

امضاء: مرتضی قلی خان طباطبایی

سند ۴- ۶۳۰۶۶/۵

آستانه مقدسه

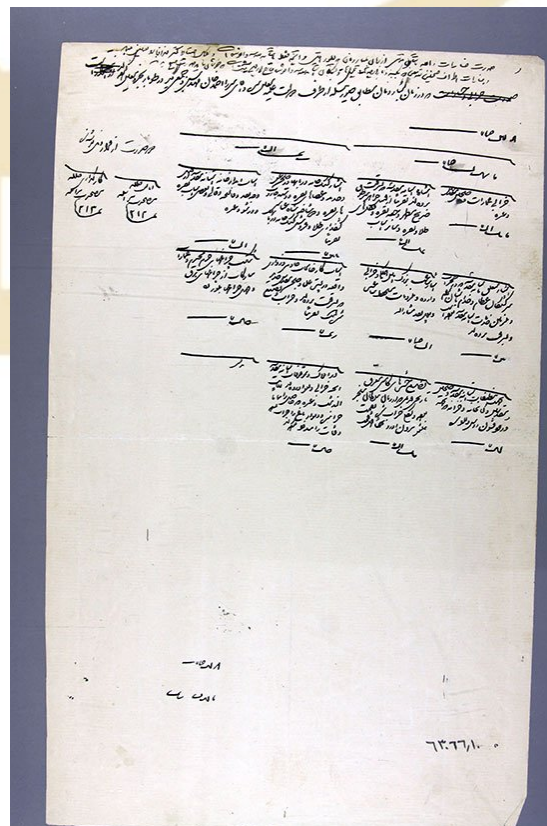
نمره کتاب ثبت ۲۱۳

تاریخ خروج ۱۱ شهر ربیع الاول ۱۳۳۷

خدمت ذیشوکت کارگزاری مهام خارجه خراسان دام اقباله

مرقومه شریفه در خصوص خسارات وارده به آستان قدس زیارت شد به فوریت صورتیکه به نظر بوده نوشته شده در تمام آنها ملاحظه اقل قیمت را نموده است خصوصاً در باب کاشیهای قدیمه که از هشتصد سال قبل بوده و ساختن آنها بلکی از امکان خارج است و به هیچ وجه نمی توان عوض آنها را تهیه کرد و نیز عرض می شود که این خسارات راجع به خود آستانه مقدسه است والا از منسوبین آستانه مقدسه و بستگان و نیز از بازارهای اطراف صحنین مقدسین و مسجد و تیمچه های اطراف بلکه از جرأت صحنین مقدسین که محل سکونت بوده است هر چه بوده برده اند و خسارات فوق العاده وارد شده است که باید خود آن صورت تقدیم نمایند مخصوصاً به تیمچه های حکاکان و بازار زرگری و سایر خیلی خسارات وارد شده و تعطیل است به عرض حضور مبارک می رساند.

سند شماره ۵-۱۰/۶۶۰۶۳

صورت خسارات وارده به آستان قدس از زمان بمباردمان که به طور اقل و آنچه فقط به آستانه مقدسه وارد شده است و به کل احتیاط کمتر از [یک کلمه ناخوانا] منجمله در خسارات اطراف صحنین مقدسین که بکسبه و بازار و تیمچه ها و بستگان آستانه مقدسه و [یک کلمه ناخوانا] خارج از این ثبت است که خودشان باید صورت صحیح بدهد.

صورت خرابی و خسارات (خط خوردگی) که در زمان بمباران مطابق صورتیکه از طرف دولت علیه برده اند و آقای میرزا احمد خان مهندس و جمعی دیگر در طومار بجزو [یک کلمه ناخوانا] گردید.

۲۰۴۵۰۰ تومان	
۱۸۸/۵۰۰ تومان	۱۶ هزار تومان
خرابی عمارات و صحنین مقدسین و غیره	اشیاء آستانه مقدسه که بسرقت برده اند تقریباً از قبیل جواهر سر طوق ضریح مطهر و جعبه نقره و قفل‌های طلا و نقره و شائر الباب
۱۳۰ هزار تومان	۲۰ هزار تومان
اشیاء کشیک خانه در بابها در صحن قدیم و جدید و عصاهای نقره و دسته جاروب های نقره و دو شاخه شاه عباسی کفشداری طلا و فروش کشیک خانه در بابها تقریباً	اسباب آبدارخانه آستانه مقدسه از قبیل وجه نقد و قالیچه و قالی و بعضی اسباب نقره و ورشو و غیره
۳ هزار تومان	۱۰۰۰ تومان
اشیاء متعلقه باستانه مقدسه که در حجرات سرکشیکان عظام و خدام باشیان گرام و ملتزمین خدمات آستانه مقدسه بوده است و بسرقت برده اند	اشیاء ساعت بزرگ امین الملکی و خرابی وارده و ملزومات مستحفظ ساعت و پول نقد مشارالیه
۳ هزار تومان	۱۵۰۰ تومان
اسباب کارخانه خادمی و زواری واقعه در بست علیا و صحن مقدس جدید که بسرقت برده اند و خراب و تزیین شده است تقریباً	شکست چراغهای حرم محترم و عمارات مبارکات از چراغهای برق و چهل چراغهای بلور
۲ هزار تومان	۵۰۰۰ هزار تومان
بجهت تنظیفات آستانه مقدسه و صحنین مقدسین و	تزیین خشت های کاشی معرق تاریخی قدیمی که از

کتابخانه و خزانه که بجهت ورود قشون روس وارد زمان سلطان سنجر بوده و به کلی خراب شده و به شده

قیمت نمی شود بیرون آورد تخمیناً

۳۰ هزار تومان

هزار ۴۰۰۰ تومان

در املاک و موقوفات آستانه مقدسه آنچه خرابی وارد آورده اند از بابت الندشت و غیره که حاصل را تماماً چرانیده و دیوار باغ را خراب نموده و قنات را مسدود کرده اند.

۵۰۰۰ هزار تومان

۱۲۲۷

بهار ۱۳۸۹

خداوند دوزخ را برای هر که در آن بیارد و آن را در آنجا بگذارد و آن را در آنجا بگذارد و آن را در آنجا بگذارد

خداوند دوزخ را برای هر که در آن بیارد و آن را در آنجا بگذارد و آن را در آنجا بگذارد و آن را در آنجا بگذارد

خداوند دوزخ را برای هر که در آن بیارد و آن را در آنجا بگذارد و آن را در آنجا بگذارد و آن را در آنجا بگذارد

خداوند دوزخ را برای هر که در آن بیارد و آن را در آنجا بگذارد و آن را در آنجا بگذارد و آن را در آنجا بگذارد

خداوند دوزخ را برای هر که در آن بیارد و آن را در آنجا بگذارد و آن را در آنجا بگذارد و آن را در آنجا بگذارد

خداوند دوزخ را برای هر که در آن بیارد و آن را در آنجا بگذارد و آن را در آنجا بگذارد و آن را در آنجا بگذارد

این صورت است که هر که در آن بیارد و آن را در آنجا بگذارد و آن را در آنجا بگذارد و آن را در آنجا بگذارد
و این نیز آن نوعی است که در آنجا بگذارد و آن را در آنجا بگذارد و آن را در آنجا بگذارد
مطابق آن است که در آنجا بگذارد و آن را در آنجا بگذارد و آن را در آنجا بگذارد
در این صورت است که در آنجا بگذارد و آن را در آنجا بگذارد و آن را در آنجا بگذارد
اینست که در آنجا بگذارد و آن را در آنجا بگذارد و آن را در آنجا بگذارد
و این نیز آن نوعی است که در آنجا بگذارد و آن را در آنجا بگذارد و آن را در آنجا بگذارد
مطابق آن است که در آنجا بگذارد و آن را در آنجا بگذارد و آن را در آنجا بگذارد

۶۳۶۶۲

صورت خسارات وارده به آستان قدس و املاک آستانه مقدسه در زمان بمباران و آنچه از کسبه چهار بست خودشان صورت علیحده خواهند داد بتاريخ شهر جمادی الاول ۱۳۳۷

۱۶۸۵۰۰۰ هزار تومان   ۳ کرور و صد و هشتاد و پنج تومان

۷۴۵ هزار تومان

خرابی عمارت و صحنین و گنبد مطهر و غیره   ۲۵۰ هزار تومان

اشیاء آستانه مقدسه که بسرقت برده اند از قبیل جواهر سر طوق ضریح مطهر و جعبه های نقره و طلا و قفل های طلا و نقره واسباب میان حرم محترم و طلاهای دروب اگرچه جواهرات سرطوق مبارک از زمرد و الماس و مروارید و یاقوت قیمتی هست که نتوان قیمت کرد: ۲۰۰ هزار تومان

اشیاء متعلق باستانه مقدسه که در حجرات سرکشیکان و خادم باشیان و ملتزمین خدمات آستانه مقدسه بوده است بسرقت برده اند: ۲۵ هزار تومان

اسباب ساعت بزرگ و خرابی که دارد آورده اند: ۵ هزار تومان

بجبهه متعلقات آستانه مقدسه و صحنین مقدس و کتابخانه و خزانه بجبهه ورود قشون روس وارد شده و بخدمه: ۱۵ هزار تومان

[یک کلمه ناخوانا] خشت های کاشی نارنجی قدیمی که از زمان سلطان سنجر بوده است بکلی خراب شده است و بیشتر از آنها را برده اند و نمی توان قیمت کرد اقلأ عمومی نوشته میشود: ۲۰۵ هزار تومان

اشیا کشیک خانه در بابها در صحنین ازا و لوازم دربار ولایتمدار که در هر دو کشیک خانه بوده است: ۳۰ هزار تومان

اسباب آبدارخانه مبارک که از قبیل وجه نقد و اشیاء و چهل چراغ و جار و غیره که لازمه آبدارخانه دربار ولایتمدار است: ۴۰ هزار تومان

اسباب کارخانه خدای و زواری که آنچه بوده برده اند و خراب و تزییع کرده اند: ۵۰ تومان

شکست چراغهای حرم محترم و عمارات از چراغهای برق و چهل چراغ بلور و ساعتها و غیره: ۳۰ هزار تومان

از حجرات صحنین آستانه مقدسه که اشیاء آن متعلق به اجزاء آستانه مقدسه است و بسرقت برده اند: ۹۰ هزار تومان

از میان دویست علیا و سفلی و [یک کلمه ناخوانا] و سر بازار که متعلق به آستانه مقدسه است: ۵۰۰ هزار تومان

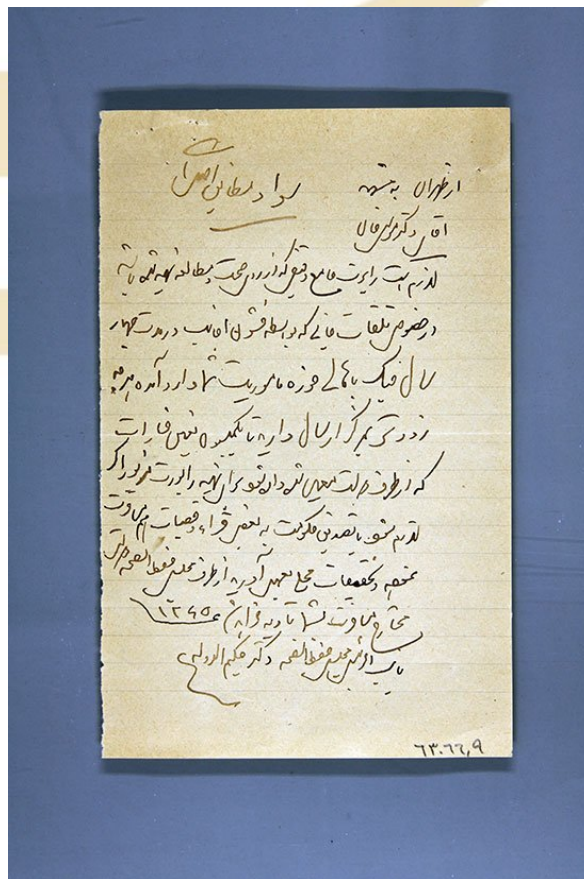

در املاک و موقوفات آستانه مقدسه آنچه محصول رعیت و آستانه را برده اند و آنچه به خود املاک خسارت وارد آورده اند: ۲۰۰ هزار تومان

این صورت اقل چیزی است که تخمین شده و چون فقط ظواهر را ملاحظه کرده به این مبلغ بالغ شده است والا اگر ملاحظه نایابی کاشیها و آنتیک بودن آنها و بی نظیری آن بشود لااقل هر خشتی متجاوز از هزار تومان قیمت خواهد داشت و هتک مقام مبارک را اگر ملاحظه نمایند و توهین باعراض حاضرین ملحوظ شد شاید قیمت آنها از تمام دنیا زیادتر خواهد بود. عده قتلی هم آنچه در حرم محترم و صحنین مقدسین بوده چهل نفر بوده اند ولی کسانی که در خارج به قتل رسیده یا ضعا از قبیل زنها و بچه ها که از ترس تلف شده یا طفلی سقط کرده اند از هزار نفر متجاوز است که درست استحصا نشده است توضیحا این خسارات راجع بداخله آستان قدس است و خسارات مسجد جامع گوهرشاد خارج است و علیحده صورت میدهند و خسارات کسبه بازارچه های اطراف صحنین مقدسین و خیابان علیا و سفلی و تیمچه های اطراف و مدارس متصله هم خارج [یک کلمه ناخوانا] شده است. به طور تخمین مسلماً از دو [یک کلمه ناخوانا] متجاوز است.^۷

سند ۷- ۶۳۰۶۶/۸ و ۶۳۰۶۶/۹

از طهران به مشهد سواد مطابق اصل است

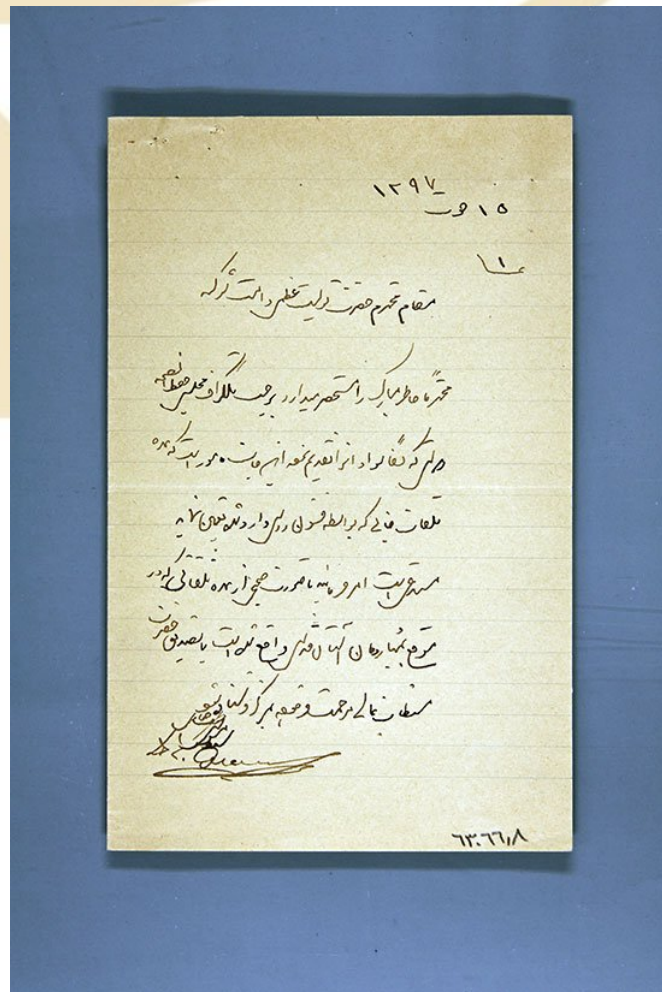
آقای دکتر موسی خان

لازم است راپورت جامع و دقیقی که از روی صحت و مطالعه تهیه شده باشد در خصوص تلفات جانی که به واسطه قشون اجانب در مدت چهار سال قبل باهالی حوزه مأموریت شما وارد آمده هر چه زودتر بمرکز ارسال دارد تا به کمیسیون تعیین خسارات که از طرف دولت معین شده داده شود. برای تهیه راپورت مزبور اگر اقدام شود با تصدیق حکومت به بعضی قراء و قصابات هم مسافرت نموده و تحقیقات محلی به عمل آورید. از طرف مجلس حفظ الصحه دولتی مخارج مسافرت شما تادیه خواهد شد. نمره ۱۲۶۰

نایب رئیس مجلس حفظ الصحه دکتر حکیم الدوله

بعد از این دکتر موسی خان طی نامه ای از تولیت آستان قدس درخواست صورت می نماید

سند ۸- ۶۳۰۶۶/۸

۱۵ حوت ۱۲۹۷

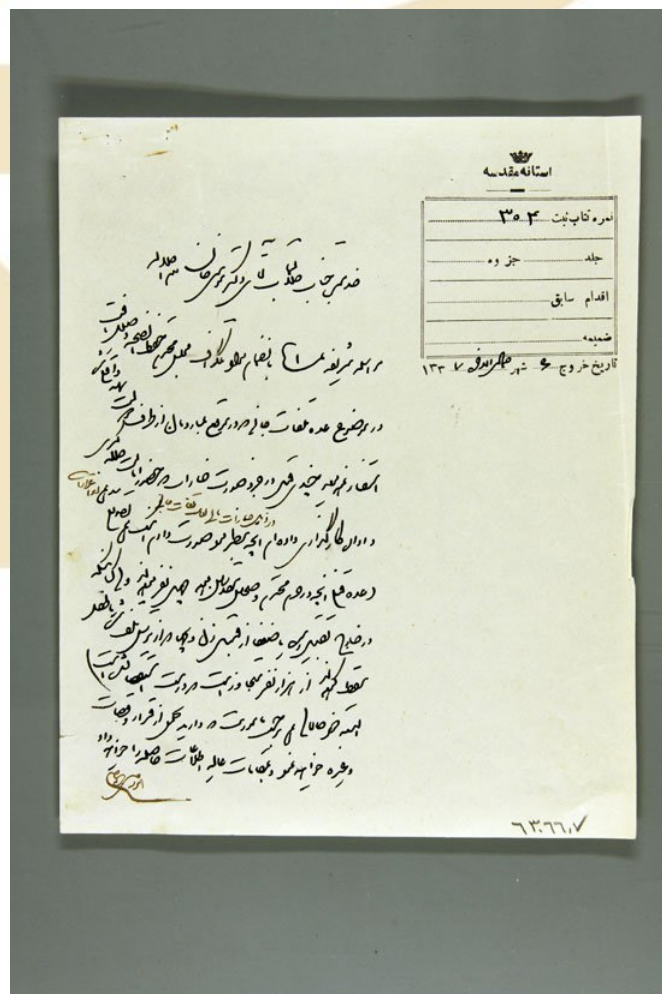
نمره ۱

مقام محترم حضرت تولیت عظمی دامت شوکتہ

محترماً خاطر مبارک مستحضر میدارد بر حسب تلگراف مجلس حفظ الصحه دولتی که لفا سواد آنرا تقدیم نمود این جانب مأمور است که عده تلفات جانی که به واسطه قشون روس وارد شده تعیین نماید. مستدعی است امر فرمایید. تا صورت صحیحی از عده تلفاتی که در موقع بمباران آستان قدس واقع شده است یا تصدیق حضرت مستطاب عالی مرحمت نموده بمرکز فرستاده شود.

امضاء موسی

سند ۹-۶۳۰۶۶/۷

آستانه مقدسه

نمره کتاب ثبت ۳۰۴

تاریخ خروج ۶ شهر جمادی الاخر ۱۳۳۷

خدمت جناب جلالتمآب آقای دکتر موسی خان دام اجلاله

مراسله شریفه نمره بانضمام سواد تلگراف مجلس محترم حفظ الصحه و اصل یافت در موضوع عده تلفات جانی که در موقع بمباران از طرف دولت بهیبه واقع شد استفسار نمودند چندی قبل در جزو صورت خسارات که حضور ایالت جلیله کبری و مهمام کارگزاری داده ام در ذیل خسارات مالی از بابت تلفات جانی آنچه به نظر بود صورت دادم اینک هم تصدیق میدهم از آنقرار است عده قتل آنچه در حرم محترم و صحنین مقدسین بود چهل نفر بودند ولی کسانی که در خارج به قتل رسیده یا ضعف از قبیل زن و بچه که از ترس تلف شده یا طفل سقط کردند از هزار نفر متجاوز است که درست استقصا نشده است البته خود جنابعالی بر حسب مأموریت که دارید تخمینی از قرا و قصابات و غیره خواهید نمود به مقامات عالییه اطلاعات حاصله را خواهید داد.

مرتضی قلی خان طباطبایی